

Syntaks og språkkontakt i Nordreisa

Av Hilde Nilsen

1 Innledning

Jeg skal i denne artikkelen presentere mitt doktorgradsprosjekt, som har arbeidstittlen “Syntaksen i en norsk dialekt i et kvensk område”. Formålet med prosjektet er å undersøke syntaktiske konstruksjoner i den norske dialekten i Reisadalen i Nordreisa kommune i Troms. Jeg er selv fra Nordreisa, men ikke fra Reisadalen. Prosjektet hadde oppstart 1. september 1999, og jeg har derfor ingen spenstige resultater å komme med. I det videre skal jeg derfor si litt generelt om syntaks og språkkontakt i Reisadalen med utgangspunkt i to hovedmål i mitt prosjekt.¹

2 Syntaks og det empiriske hovedmålet

Gjennom arbeidet med min hovedfagsoppgave (Nilsen 1996) ble jeg oppmerksom på at syntaksen i dialekten i Nordreisa har spesielle fenomener i forhold til dialekten for eksempel i Tromsø. Flere personer fra Nordreisa har kommentert at dette med ordstilling er interessant i dialekten i Reisadalen. “Det er akkurat

¹ Denne artikkelen er en noe omarbeidet versjon av det innlegget jeg holdt på konferansen “Språklig regionalisering” 17.-18. september 1999. Jeg vil benytte anledningen til å takke for gode spørsmål og oppmuntrende innspill som kom i forbindelse med foredraget.

som om dialekten er direkte oversettelse fra finsk", så en reisaværing, og mente nettopp det at setningene ofte er annerledes bygd opp i forhold til andre norske dialekter.² På bakgrunn av dette har jeg valgt følgende empiriske hovedmål for prosjektet: Jeg vil dokumentere bruken og eventuell variasjon i bruken av syntaktiske konstruksjoner i Reisadialekten som kan ha sitt opphav i språkkontakt mellom norsk og kvensk. Datamaterialet vil også forhåpentligvis kunne si noe eventuelle språkendringer i dialektsyntaksen i Reisadalen.

Etter gjennomgang av et lydbandmateriale som finnes på Nord-Troms Museum, har jeg så langt valgt å konsentrere meg om plassering av adverbialer, men forprosjektet er ennå ikke avslutta, slik at jeg er forberedt på enten å ta med flere eller avgrense syntaktiske fenomener i studien ytterligere (se også omtalen av det kvalitative intervjuet senere i artikkelen). Setningene i (1) viser ett av de syntaktiske fenomenene som jeg finner interessante å studere nærmere:

- (1a) Henning la avisa på bordet.
- (1b) *Henning la *dit* avisa på bordet.
- (1c) Henning la avisa *dit* på bordet.
- (1d) Henning la avisa på bordet *dit*.

Setning (1a) er "nøytral", dvs. det er en setning som jeg går ut fra at alle norske språkbrukere vil mene er OK. Setningen har et verbal som uttrykker bevegelse, og et adverbial som uttrykker sted. Adverbialet har form som en preposisjonsfrase. I setningene (1bcd) er det lagt til et pro-ord, nærmere bestemt det direktive pro-ordet "dit" som har funksjon som adverbial. Oppgaven til "dit" i setningene (1bcd) er å framheve og fokusere det stedsadverbialet som pro-ordet har som referanse, dvs. "på bordet". Vi ser at setningene ut i fra mine intuisjoner er

² Uttalelsen viser samtidig at i alle fall denne personen har bevissthet om den språkkontakten som har vært mellom norsk og kvensk. Jeg velger å bruke termen "kvensk" om den finske dialekten i Nordreisa, men er oppmerksom på at det ikke er enighet om bruken av termen.

grammatiske både når pro-ordet står like foran og like etter det leddet som skal framheves. I setningene (1bcd) er det klart at "dit" har "på bordet" som referanse, men referansen blir uklar dersom setningene blir utvida med ytterligere en preposisjonsfrase som uttrykker sted. Dette ser vi i eksempel (2d) der jeg mener det er uklart om "dit" har "på bordet" eller "i stua" som referanse:

- (2a) Henning la avisa på bordet i stua.
- (2b) *Henning la *dit* avisa på bordet i stua.
- (2c) Henning la avisa *dit* på bordet i stua.
- (2d) Henning la avisa på bordet *dit* i stua.
- (2e) Henning la avisa på bordet i stua *dit*.

Ut fra mine intuisjoner og spredte observasjoner er setningene (2cde) grammatiske. Jeg vil imidlertid understreke at setningene i (1) og (2) er konstruerte eksempler som ikke har vært gjenstand for noen empirisk undersøkelse.

Videre er det et spørsmål hvilken referanse "dit" har i setning (2e), altså om "dit" kun står til "i stua" eller om det står til "på bordet i stua".

I det norske språket er rekkefølgen av adverbial i setninger med flere adverbial såpass fast at Faarlund m.fl. (1997: 806) setter opp en hovedregel som sier at setninger med flere adverbial er styrt av et slags vektprinsipp, altså at enkle adverbialfraser kommer først, deretter mer og mer komplekse adverbialfraser. Videre hevder Faarlund m.fl. at regelen gjelder uten hensyn til adverbialets syntaktiske og semantiske status. Det som da blir interessant i setningene i (1) og (2), er at det enkle adverbialet "dit" kan plasseres etter mer komplekse adverbialer. Dermed bryter de med hovedregelen.

Setningene i (1) og (2) viser ett eksempel på konstruksjoner det kan være aktuelt å studere videre. Et annet fenomen som jeg kort vil nevne er plassering av finitt verb i fortellende setninger eksemplifisert med denne autentiske setningen: Eg sa no ikke nåkka til han Ola heller, men så eg drøfta med han fettern min. Denne konstruksjonen er interessant i lys av resultatene i Nilsen 1996.

I denne omgang skal jeg ikke gå videre inn på avklaringa av hvilke konstruksjoner jeg vil velge som studieobjekt. Denne korte redegjøringa gir likevel grunnlag for å se nærmere på de metodiske utfordringene som følger det empiriske delmålet.

3 Metodiske utfordringer

Så langt har jeg ikke grunnlag for å hevde at de konstruksjonene jeg vil studere utelukkende finnes i dialekten i Reisadalen. Når det gjelder plassering av adverbialer, er det en utfordring at det i norsk skriftmål er en viss variasjon, men jf. hovedregelen i Faarlund m.fl. 1997. Samtidig vet vi lite om plassering av adverbialer i norske talemål. Spørsmålet er da om setninger som (2e) er dialektsyntaktiske fenomen.

En utfordring for mitt studieobjekt, er at det i norsk skriftmål er en viss variasjon med hensyn til plassering av adverbialer, men jf. hovedregelen i Faarlund m.fl. (1997). Samtidig vet vi lite om hvordan plasseringa faktisk er i norske *talemål* pga. minimalt med forskning på slike fenomen. Dermed kan det være vanskelig å avgjøre hvilken plassering som eventuelt er spesiell for dialekten i Reisadalen, og som i så fall kan sies å være et dialektsyntaktisk fenomen. På den andre sida vil jeg ikke la lite kunnskap om plassering av adverbialer i norske dialekter stoppe mitt valg av studieobjekt. Jeg må derfor ta utgangspunkt i den kunnskapen og de beskrivelsene som finnes i dag, og arbeide videre ut fra dette.

Videre er det et spørsmål hvilken eller hvilke metoder som det er hensiktsmessig å bruke for å få et godt datamateriale for prosjektet. Dersom jeg velger å bruke en kvantitativ metode, for eksempel spørrelistor, er det et spørsmål om jeg kan behandle setningene som sosiolingvistiske variabler. Setninger som sosiolingvistiske variabler diskuteres blant annet av Lavandera (1978), Romaine (1981) og Cheshire (1987), og debatten konsentrerer seg om kravet til referensiell likhet mellom variantene av en variabel. Dette kravet er problematisk etter som for eksempel ulik ordstilling i en ellers lik konstruksjon kan bety at variantene har ulik semantikk/pragmatikk. For eksempel kan en

hevde at setningene i (2) har ulik semantikk fordi "dit" har ulik referanse, og dermed er det problematisk å behandle setningene som varianter av en variabel. På den andre siden vil jeg hevde at kravet om referensiell likhet mellom syntaktiske varianter i andre tilfeller lar seg oppfylle. Dette mener jeg gjelder for hv-spørresetninger med kompleks spørrefrase i nordreisadialekten (Nilsen 1996). Eksempler er:

(3a) Katti kommer ho mamma hjem?

(3b) Katti ho mamma kommer hjem?

Setning (3a) har det finitte verbet på andre plass, mens setning (3b) har det finitte verbet på tredje plass. Til tross for at leddene i setningene har ulik rekkefølge, så mener jeg at setningene har lik semantikk/pragmatikk.

Cheshire (1987) konkluderer med at det er poenngløst å utvide den sosiolingvistiske variabelen til analyse av syntaks, men sier at kvantitative studier av syntaktisk variasjon noen ganger kan være nyttig. Problemet er at

[...] the variation that is involved is likely to reflect too many complex factors for this approach to be of major importance. [...] A full analysis would require an interdisciplinary effort involving a very large number of other intellectual disciplines besides sociolinguistics (Cheshire 1987: 273).

Jeg mener at kvantitativ metode kan være et viktig bidrag til forståelsen av syntaktisk variasjon, blant annet fordi en slik tilnærming i mange tilfeller kan gi verdifull informasjon om den eventuelle variasjonen. Eksempel på slik informasjon er om varianter av en konstruksjon faktisk er i bruk og om det finnes strukturelle begrensinger internt i konstruksjonen. I denne sammenheng er det viktig å ta stilling til om en skal kvantifisere konstruksjonene i naturlig tale, og/eller om det er hensiktsmessig å bruke mer styrte og eksperimentelle metoder, for eksempel spørrelistor. Videre er det prosjektets problemstillinger, mål og

studieobjekt som må avgjøre om hvilke metoder som gir det beste datamaterialet.

For mitt prosjekt mener jeg en kombinasjon av kvalitative og kvantitative metoder vil gi et godt datamateriale. For å samle inn et materiale som kan si noe om variasjon med hensyn til plassering av adverbialer og finitt verb, velger jeg å bruke en spørreliste som jeg skal lese opp for omtrent 60 informanter fra Reisadalen. I tillegg vil jeg samle inn et kontrollmateriale fra andre steder i Nord-Troms. Det jeg ser som de tre viktigste fordelene med å bruke spørrelister, er at jeg mener jeg kan dokumentere, eventuelt avkrefte om de ulike konstruksjonene og varianter av konstruksjonene er aktuelle alternativer i dialekten. Videre kan jeg teste ut om det finnes strukturelle begrensninger internt i setningen. For det tredje er spørrelister en effektiv måte å skaffe denne informasjonen på ettersom en ikke er garantert å få slik informasjon gjennom ekserpering av naturlig tale.

Det er likevel ikke uproblematisk å bruke spørrelister for å få informasjon om informanters talemål. For det første vil setningene bli presentert uten en naturlig sosial og språklig kontekst. For det andre er det ikke alltid sammenfall mellom rapportert språkbruk og faktisk språkbruk (Milroy 1987: 149). Det jeg trolig vil få tilgang til, er informantenes *intuisjoner* om de aktuelle setningene som jeg skal lese opp. Spørsmålet er om kan jeg stole på disse intuisjonene, og om informantene svarer på det jeg faktisk spør dem om. Utfordringen blir derfor å utforme en spørreliste der setningene er satt i en kontekst og har tema fra sammenhenger som er kjent for informantene, slik at de lettere kan forestille seg setningene brukt i naturlig tale.

I neste omgang skal jeg foreta et mer kvalitativt intervju med et utvalg på omtrent 15 av disse 60 informantene. Hvordan jeg konkret skal gjennomføre disse intervjuene, har jeg ikke klart for meg, men intervjuobjektene vil være fra det utvalget som har svart på spørrelister. Tanken er at jeg vil få mer informasjon om Reisadalen som språksamfunn. Videre vil jeg også kunne studere syntaktiske fenomener i sin språklige kontekst. I disse intervjuene kan jeg forhåpentligvis finne belegg for de fenomenene jeg har valgt ut til spørrelista. Videre vil jeg kunne studere

konstruksjoner som det ikke er mulig å studere ved hjelp av spørrelistor, for eksempel setninger med uvanlig utelating av objekter (Nilsen 1998: 173f). I tillegg kan det dukke opp konstruksjoner som jeg så langt ikke har vært oppmerksom på.

Jeg velger altså å bruke både kvantitativ og kvalitativ metode i mitt prosjekt, og jeg håper jeg på denne måten kan få en best mulig forståelse av den eventuelle syntaktiske variasjonen i dialekten i Reisadalen.

4 Språkkontakt og det teoretiske hovedmålet

Jeg har valgt å studere det norske språket i et språkkontaktområde der særlig kvensk og norsk har levd side om side. I tillegg bodde det noen samiske familier i området. Fra slutten av 1800-tallet drev staten en aktiv fornorskingspolitikk overfor kvenene og samene, noe som førte til at befolkningen i Reisadalen etter hvert skifta språk. På bakgrunn av disse historiske begivenhetene har jeg satt opp det andre hovedmålet i mitt prosjektet: Jeg vil tolke materialet i et språkinnlærings- og språkendringsspektiv for å få en helhetlig innsikt i hvorfor syntaksen er som den er i Reisadalen.

Nordreisa har altså gått fra å være et flerspråklig samfunn til å bli et samfunn der de fleste reisaværingar er enspråklige. Den utviklinga som har skjedd i Reisadalen, kan vi skissere på følgende måte (etter Aikio 1990): Fram til 1890–1900 var store deler av befolkningen flerspråklige. Både kvensk, samisk og norsk ble brukt som morsmål. I perioden ca. 1900–1950 skjedde det et språkskifte, og nye generasjonar fikk bare norsk som morsmål. Samtidig hadde folk i foreldre- og besteforeldregenerasjonen finsk og samisk som morsmål. I løpet av 1950-tallet ble norsk morsmål for de fleste i Reisadalen. På bakgrunn av observasjonar av den norske dialekten i andre stader i Nord-Troms (f.eks. Nesheim 1952) kan jeg gå ut fra at også den norske dialekten i Reisadalen på dette tidspunktet hadde "substratum interferens" fra kontaktspråkene. I dag har de aller fleste bare norsk som morsmål, men det er fortsatt noen av de eldste som kan kvensk.

Det er også verdt å nevne at elever i grunnskolen i Nordreisa kan velge finsk som andrespråk. Et interessant spørsmål i mitt prosjekt er hva som skjer/har skjedd med "substratum interferens"-fenomenene i dialekten i Reisadalen.

For å kunne få en helhetlig innsikt i de språklige fenomenene som jeg håper den empiriske delen av prosjektet vil avsløre, så tenker jeg meg at språkkontakt må være det sentrale utgangspunktet. Det er et faktum at Nordreisa har vært flerspråklig over en lang periode, og at språkskiftet skjedde relativt raskt. De siste områdene som ble fornorska, var de indre delene av Reisadalen, som altså er det geografiske området som jeg har avgrensa meg til.

Videre er det relevant og interessant å se nærmere på de to språkene som faktisk er involvert, nemlig kvensk og norsk. Jeg velger å ikke konsentrere meg om samisk fordi Reisadalen i all hovedsak var bosatt av kvener. Norsk og kvensk hører til ulike språkfamilier, og er strukturelt ulike. Kvensk bruker kasus for å markere funksjon, mens norsk har fast leddstilling. Finsk på sin side har ofte samme leddstilling som norsk når det gjelder plasseringen av subjekt, verbal og objekt, men har i mye større grad enn norsk muligheten til å ha annen leddstilling blant annet for å framheve et eller flere ledd (Sulkala og Karjalainen 1992). Hvordan dette forholder seg i kvensk, har jeg så langt ikke kjennskap til. En redegjøring av forskjeller mellom norsk og kvensk med hensyn til leddstilling og hvordan norsk og kvensk uttrykker de samme fenomenene, er derfor interessant for å vurdere fenomenene som resultat av språkkontakt.

Problemet slik jeg ser det, er at forklaringer som tar utgangspunkt i språkkontakt, ofte bare konstaterer at det er ulike språk involvert, og deretter blir de språksosiale forholdene i kontaktsituasjonen undersøkt. Etter min mening blir forklaringene ikke særlig sammenhengende. Det jeg mener kan bidra til en mer helhetlig forklaring og dermed bedre forståelse av den norske dialekten i Reisadalen, er teorier om språkinnlæring. Da blir dette relevante spørsmål å stille seg:

- Hvordan er det norske språket til en person som har kvensk som

morsmål?

- Hvilken betydning har det for språkinnlæringa at kvensk og norsk er strukturelt ulike språk?
- I hvilken grad blir trekk som er resultat av "substratum interferens", overlevert til de etterfølgende generasjoner? Eventuelt hvilke trekk blir overlevert?
- Overlever disse "substratum interferens"-fenomenene generasjon etter generasjon, eller forsvinner de raskt? Eventuelt hvilke fenomen forsvinner først?
- Hva er det som gjør at "substratum interferens"-fenomen eventuelt blir overlevert til de neste generasjonene?

For å få svar på disse spørsmålene vil jeg for det første studere det norske språket til ulike generasjoner i Reisadalen ved hjelp av gamle og nye lydbåndopptak. For det andre vil det være aktuelt å se på andre studier av språkkontaktsituasjoner, for eksempel språkkontakt mellom norsk og samisk, og mellom finsk og svensk. For det tredje vil jeg se nærmere på språkinnlæringsteorier.

Det passer godt å avslutte presentasjonen av prosjektet mitt her, og la spørsmålene antyde hvilken retning jeg ønsker at prosjektet mitt skal ta.

Litteraturliste

- Aikio, Marjut. 1990. "Some Issues in the Study of Language Shift in the Northern Calotte", i Jahr, Ernst Håkon and Ove Lorentz (eds.): *Tromsø Linguistics in the Eighties*, Oslo: Novus Press.
- Cheshire, Jenny. 1987. "Syntactic variation, the linguistic variable, and sociolinguistic theory", i *Linguistics 25*, Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Lavandera, Beatriz R. 1978. "Where does the sociolinguistic variable stop?", i *Language in Society 7*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Milroy, Lesley. 1987. *Observing and Analysing Natural Language. A Critical Account of Sociolinguistic Method*, Oxford: Basil Blackwell.

- Nesheim, Asbjørn. 1952. "Samisk og norsk i Lyngen", i *Sameliv*.
- Nilsen, Hilde. 1996. *Koffer dæm sir det? Spørresetninger med finitt verbal på tredjeplass i nordreisadialekten*, upublisert hovedoppgave i nordisk språk, Tromsø: Institutt for språk og litteratur, Universitetet i Tromsø.
- Nilsen, Hilde. 1998. "Tre dialektsyntaktiske særtrekk i Nord-Troms", i Faarlund, Jan Terje, Brit Mæhlum og Torbjørn Nordgård (red.): *MONS 7. Utvalde artiklar frå det 7. Møtet Om Norsk Språk i Trondheim 1997*, Oslo: Novus Forlag.
- Romaine, Suzanne. 1981. "On the problem of syntactic variation: A reply to Beatriz Lavandera and William Labov", i *Working Papers in Sociolinguistics* 82, Austin, Texas: South- West Educational Development Laboratory.
- Sulkala, Helena and Merja Karjalainen. 1992. *Finnish*, London and New York: Routledge.